

पठतु संस्कृतम्

कोविदः



# व्याकरणम्

## समासः



तत्पुरुषः समासः

उत्तरपदार्थः प्राधान्यम्

सामान्यः

व्यासेन विरचितम्

व्यासविरचितम्



कर्मधारयः

नीलः मेघः

नीलमेघः



नञ् प्रभृतयः

न धर्मः

अधर्मः



द्विगुः

अष्टानाम् अध्यायानां  
समाहारः

अष्टाध्यायी



# सामान्य-तत्पुरुषः

प्रथमा-तत्पुरुषः

अर्ध-अधर-अपर-पूर्व-उत्तर शब्दाः

अर्धं दिनस्य - अर्धदिनम्

द्वितीया-तत्पुरुषः

अतीत-अत्यस्त-आपन्न-गत-पतित-प्राप्त-श्रित शब्दाः

ग्रामं गतः - ग्रामगतः

तृतीया-तत्पुरुषः

पूर्व-सदृश-सम-ऊनार्थ-कलह-मिश्र-श्लक्ष्ण-अवर शब्दाः

विद्यया मान्यः - विद्यामान्यः



# सामान्य-तत्पुरुषः

चतुर्थी-तत्पुरुषः

तदर्थ-अर्थ-बलि-हित-सुख-रक्षित शब्दाः

देशाय हितम् - देशहितम्

पञ्चमी-तत्पुरुषः

भय-भीति-भीत-भी शब्दाः

व्याघ्रात् भयम् - व्याघ्रभयम्

षष्ठी-तत्पुरुषः

देशस्य सेवा - देशसेवा

सप्तमी-तत्पुरुषः

निपुण-पटु-समर्थ-प्रवीण-पण्डित-कुशल-शूर-धूर्त-  
कितव-शौण्ड शब्दाः

शास्त्रे निपुणः - शास्त्रनिपुणः



# कर्मधारय-समासः

विशेषण-पूर्वपदः



नीलः मेघः  
नीलमेघः

उपमान-पूर्वपदः



मेघः इव श्यामः  
मेघश्यामः

उपमानोत्तरपदः



नरः सिंहः इव  
नरसिंहः



# कर्मधारय-समासः

सम्भावना-पूर्वपदः



आम्रः इति वृक्षः  
आम्रवृक्षः

अवधारणा-पूर्वपदः



गुरुः एव देवः  
गुरुदेवः

मध्यम-पद-लोपी



छायाप्रधानः तरुः  
छायातरुः



# नञ्-प्रभृतयः

नञ्समासः



न धर्मः  
अधर्मः

कुसमासः



कुत्सितः पुरुषः  
कुपुरुषः

प्रादिसमासः



शोभनः जनः  
सुजनः



# नञ्-प्रभृतयः

गतिसमासः



अस्वच्छं स्वच्छं कृत्वा  
स्वच्छीकृत्य

उपपदसमासः



कुम्भं करोति इति  
कुम्भकारः



# द्विगु-समासः

- पूर्व-पदं सङ्ख्यावाचकः
  - समाहार-द्विगुः
  - समाहारः -> समूहः
  - वचनम् -> एकवचनम्
  - लिङ्गम् -> प्रायः नपुं/स्त्री
- 
- त्रयाणां भुवनानां समाहारः – त्रिभुवनम्
  - पञ्चानां वटानां समाहारः - पञ्चवटी



# द्विगु-समासः

पञ्चानां वटानां समाहारः

पञ्चवटी

त्रयाणां वेदानां समाहारः

त्रिवेदी

त्रयाणां लोकानां समाहारः

त्रिलोकी

त्रयाणां भुवनानां समाहारः

त्रिभुवनम्

पञ्चानां पात्राणां समाहारः

पञ्चपात्रम्

सप्तानाम् अहनां समाहारः

सप्ताहः



# द्विगु-समासः

चतुर्णां युगानां समाहारः

चतुर्युगम्

पञ्चानां गवां समाहारः

पञ्चगवम्

अष्टानाम् अध्यायानां समाहारः

अष्टाध्यायी

नवानां रात्रीणां समाहारः

नवरात्रम्

पञ्चानाम् अङ्गानां समाहारः

पञ्चाङ्गम्



# द्वन्द्व-समासः

- चार्थः
- सर्वपद-समान-प्रधानः
- द्विविधः
  - इतरेतर-द्वन्द्वः
    - रामश्च लक्ष्मणश्च - रामलक्ष्मणौ
  - समाहार-द्वन्द्वः
    - दासी च दासश्च अनयोः समाहारः - दासीदासम्



# द्वन्द्व-समासः

- इतरेतर-द्वन्द्वः
  - 'च' उपयुज्य विग्रहवाक्यम्
  - रामश्च लक्ष्मणश्च - रामलक्ष्मणौ
  - अन्तिमपदस्य लिङ्गम्
  - गङ्गा च यमुना च - गङ्गायमुने
  - लक्ष्मीः च सरस्वती च - लक्ष्मीसरस्वत्यौ
  - पदार्थस्य सङ्ख्याम् आश्रित्य वचनम्
  - अनेकपदानि अपि भवितुं शक्यन्ते
  - रामश्च लक्ष्मणश्च भरतश्च शत्रुघ्नश्च – रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाः



## द्वन्द्व-समासः

पार्वती च परमेश्वरश्च

पार्वतीपरमेश्वरौ

भीमः च अर्जुनः च

भीमार्जुनौ

माता च पिता च

मातापितरौ

जन्मः च मृत्युः च

जन्ममृत्यू

कृष्णः च सात्यकिः च

कृष्णसात्यकी

देवाः च असुराः च

देवासुराः



# द्वन्द्व-समासः

सीता च रामः च

सीतारामौ

नदी च सागरः च

नदीसागरौ

यज्ञः च तपः च

यज्ञतपसी

शब्दश्च अर्थश्च

शब्दार्थौ

गुरुः च शिष्यः च

गुरुशिष्यौ

अग्निः च वायुः च

अग्निवायू



## द्वन्द्व-समासः

हरिः च हरः च गुरुः च

हरिहरगुरवः

गङ्गा च यमुना च कावेरी च

गङ्गायमुनाकावेर्यः

ब्रह्मा च विष्णुः च महेश्वरः च

ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः

शङ्खं च चक्रं च गदा च पद्मं च

शङ्खचक्रगदापद्मानि

कामः च क्रोधः च लोभः च मोहः च भयं च

कामक्रोधलोभ  
मोहभयानि